

Dariusz Koźbial

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: 0000-0003-4395-3138

WYKŁADNIKI MODALNOŚCI W WYROKACH TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UE I SĄDU NAJWYŻSZEGO RP – ANALIZA KORPUSOWA *

Celem niniejszego artykułu jest analiza dystrybucji wykładników modalności w wyrokach Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) na tle wyroków Sądu Najwyższego RP (SN). Ze względu na specyfikę unijnej wielojęzyczności i procesu tłumaczenia zakłada się, iż wyroki unijne i krajowe różnią się pod względem dystrybucji wykładników modalności. Decyzję o przeprowadzeniu analizy podjęto w toku badań prowadzonych nad gatunkiem orzeczeń w ramach projektu Eurolekt¹, z uwagi na fakt, iż pewne wykładniki modalności są nadreprezentowane w korpusach orzecznictwa unijnego.

1. OPIS KORPUSÓW I METODOLOGIA

Badanie zostało przeprowadzone na dwóch korpusach wyroków wydanych przez unijne organy sądowe wchodzące w skład Trybunału Sprawiedliwości UE, tj. Trybunał Sprawiedliwości i Sąd, oraz na referencyjnym korpusie wyroków

* Badanie zostało sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach projektu nr 2014/14/E/HS2/00782.

¹ Ł. Biel, *Mieszana struktura korpusu do badania eurolektu – gatunkowy korpus porównawczo-równoległy w ramach projektu PL EUROLECT*, (w:) E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska (red.), *Polskojęzyczne korpusy równoległe*, Warszawa 2016, s. 197–208.

krajowych wydanych przez Izbę Cywilną Sądu Najwyższego RP. W celu usprawnienia analizy i uzyskania możliwie najbardziej precyzyjnych wyników odzwierciedlających rodzaje stanowisk zajmowanych przez daną instytucję dokonano wyodrębnienia części argumentacyjnej (uzasadnień) wyroków, zawierającej w głównej mierze argumentację sądów, cechującą się występowaniem licznych wykładników modalności rozumianych jako wyrażenia zdradzające postawę nadawcy komunikatu wobec jego treści, a nie przytoczoną argumentację innych instytucji bądź stron postępowania. Roli korpusu referencyjnego nie pełni jedynie specjalistyczny korpus uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego – dodatkowym korpusem referencyjnym ogólnej odmiany języka polskiego jest zrównoważony podkorpus Narodowego Korpusu Języka Polskiego², który przeszukiwano za pomocą wyszukiwarki PELCRA³.

Tabela 1. Struktura korpusów

Korpusy uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości UE i Sądu Najwyższego RP	Liczba tekstów	Okres	Liczba słów ⁴ (w mln)
Uzasadnienia wyroków Trybunału Sprawiedliwości	897	2011–2015	2,1
Uzasadnienia wyroków Sądu	384	2011–2015	3,4
Uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego	2564	2011–2015	3,5
Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP)	brak danych	1945–2011	240,2

Źródło: Opracowanie własne.

Teksty znajdujące się w poszczególnych korpusach zostały wyodrębnione z wyroków Trybunału Sprawiedliwości, Sądu i Sądu Najwyższego opublikowanych w latach 2011–2015. Wyroki unijne zostały ściągnięte z internetowego repozytorium orzecznictwa TSUE⁵, natomiast wyroki krajowe ściągnięto z internetowej bazy orzeczeń SN⁶. Wyroki wydane przez Trybunał Sprawiedliwości, które zawarto w korpusie unijnym, to m.in. wyroki w sprawach mających za przedmiot wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, skargi

² A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012; NKJP, <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/index.jsp> (dostęp: 30.06.2017 r.).

³ P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, (w:) A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012.

⁴ Słowo rozumiane jest za Saloniem i Świdzińskim jako okaz ciągu liter pomiędzy sąsiednimi spacjami; zob. Z. Saloni, M. Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998.

⁵ InfoCuria – Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=pl> (dostęp: 30.06.2017 r.).

⁶ Baza orzeczeń Sądu Najwyższego, http://www.sn.pl/orzecznictwo/SitePages/Baza_orzeczen.aspx (dostęp: 30.06.2017 r.).

o stwierdzenie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego, odwołanie w trybie art. 56 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, natomiast wyroki wydane przez Sąd, które zawarto w korpusie, to m.in. wyroki w sprawach mających za przedmiot wnioski o stwierdzenie (częściowej) nieważności decyzji (wykonawczych) Komisji/Rady/EBC, skargi na decyzje Izb Odwoławczych OHIM, stwierdzenie nieważności decyzji Urzędu ds. Zwalczenia Nadużyć Finansowych (OLAF). Ogólnie rzecz ujmując, wyroki unijne dotyczą dziedzin⁷ takich jak: spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna, swobodny przepływ towarów, polityka gospodarcza i pieniężna, konkurencja czy też środowisko naturalne. Jeżeli chodzi o wyroki SN, dotyczą one wielu różnych zagadnień krajowego prawa materialnego i procesowego, a ich tematyka jest bardzo zróżnicowana⁸.

Ze względu na różne wielkości analizowanych korpusów uzyskane wyniki zostały znormalizowane do 1 miliona słów. Analizy dokonano za pomocą programu WordSmith Tools 7⁹, który umożliwia przetwarzanie dużych zbiorów danych językowych w celu ich dalszej ręcznej analizy i interpretacji. W związku z faktem, iż program WordSmith Tools działa w najbardziej niezawodny sposób w oparciu o pliki w formacie tekstowym, przed przystąpieniem do analizy dokonano konwersji formatu plików z orzeczeniami Sądu Najwyższego z formatu PDF na format TXT. Format plików z orzeczeniami TSUE nie został zmieniony, gdyż był nim pierwotnie format TXT.

Identyfikacji wykładników modalności dokonano, opierając się na analizie list słów kluczowych (*keyword lists*), analizie list słów (*word lists*) oraz literaturze przedmiotu¹⁰. Wybrane wykładniki zostały następnie poddane analizie konkordancji, tj. otoczenia kolokacyjnego, w celu wyeliminowania wystąpień niemających zabarwienia modalnego oraz ustalenia przybliżonej liczby wystą-

⁷ InfoCuria – Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, formularz wyszukiwania, dziedzina, <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=pl#> (dostęp: 30.06.2017 r.).

⁸ Sąd Najwyższy, *Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Informacja o działalności Sądu Najwyższego w roku 2015*, Warszawa 2016, s. 45.

⁹ M. Scott, *WordSmith Tools version 7*, Stroud: Lexical Analysis Software, 2016.

¹⁰ B. Ligara, *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*, Kraków 1997; D. Rytel-Kuc, *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Wrocław 1982; E. Jędrzejko, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław 1987; K. Tutak, *Leksykalne nieczasownikowe wykładniki modalności epistemicznej w autobiografiach*, Kraków 2003; L. Cheng, K. K. Sin, *A court judgment as dialogue*, (w:) E. Weigand (ed.), *Dialogue and rhetoric*, 2008, s. 267–281; M. Szczyrbak, *Modal Adverbs of Certainty in EU Legal Discourse: A Parallel Corpus Approach*, (w:) K. Aijmer, D. Lewis (eds.), *Contrastive Analysis of Discourse-pragmatic Aspects of Linguistic Genres*, s. 91–115; R. Grzegorzczkova, *Czasowniki modalne jako wykładniki różnych postaw nadawcy*, “Otázky slovanské syntaxe III” 1973, Brno, s. 201–205; T. Salmi-Tolonen, *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion Across Genres: A linguistic approach*, 2005, s. 59–10; W. Cheng, L. Cheng, *Epistemic modality in court judgments: A corpus-driven comparison of civil cases in Hong Kong and Scotland*, “English for Specific Purposes” 2014, Vol. 33, s. 15–26.

pień w poszczególnych korpusach. Ponadto dokonano analizy trzywyrazowych zbitki leksykalnych, tj. najczęściej występujących połączeń trzech wyrazów zawierających wybrane wykładniki modalności¹¹.

2. PROJEKT EUROLEKT

Uzyskanie przez język polski statusu języka urzędowego Unii Europejskiej (UE) w 2004 r. doprowadziło do wykształcenia się nowej odmiany języka polskiego, czyli tzw. eurolektu. Eurolekt stanowi „europejską” hybrydową odmianę języka polskiego, która jest używana w kontekście unijnym w wyniku komunikacji odbywającej się za pośrednictwem tłumaczy. Na hybrydowość eurolektu wpływa wielojęzyczny i wieloetapowy proces tworzenia tekstów przez instytucje unijne, wynikiem czego jest przemieszanie języków, kultur, dyskursów i konwencji komunikacyjnych. Eurolekt nie jest tworem niepodlegającym żadnym zmianom. Wręcz przeciwnie – podlega on ewolucji. Zaczął się kształtować, kiedy Polska rozpoczęła tłumaczenie dorobku prawnego Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej, czyli tzw. *acquis communautaire*, przed przystąpieniem do UE w 2004 r. Po akcesji Polski do UE nastąpiła instytucjonalizacja procesu tłumaczenia.

Głównym celem projektu Eurolekt jest kompleksowe zbadanie polskiego eurolektu w zakresie czterech gatunków (akty prawne, orzeczenia, sprawozdania, strony internetowe dla obywateli) w celu dogłębnego zrozumienia procesów i czynników kształtujących eurolekt (zróźnicowanie wewnętrzne, zewnętrzne, czynniki). Ponadto dodatkowym celem projektu jest zbadanie wpływu eurolektu na poakcesyjną polszczyznę¹².

3. ORZECZENIA JAKO GATUNEK

Język prawny, czyli język aktów prawnych, otoczony jest językami okołoprawnymi, które służą do wypowiedzania się na temat aktów prawnych i zwią-

¹¹ Trzywyrazowe zbitki leksykalne zostały uznane w niniejszej analizie za najbardziej zbliżone do angielskich 4-gramów ze względu na kodowanie w języku polskim informacji fleksyjnych w afiksach i brak rodzajników (*a, the*) (szerzej zob. Ł. Biel, D. Koźbiał, K. Wasilewska, *Zbitki wielowyrazowe w polskim eurolektie – analiza gatunkowa formułczości dyskursu administracyjnego. Badanie pilotażowe*, (w:) U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka (red.), *Język w interakcji społecznej. Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950–2015)*, Warszawa 2018).

¹² Szerzej o projekcie Eurolekt (cele badawcze, opis korpusów, publikacje) zob. <http://eurolekt.ils.uw.edu.pl/> (dostęp: 30.06.2017 r.).

zanych z nimi spraw¹³. Język prawniczy, jako język okołoprawny najbardziej spokrewniony z językiem prawnym, występuje w dwóch odmianach, tj. jako język praktyki orzeczniczej i język praktyki pozaorzeczniczej¹⁴. Z kolei język praktyki orzeczniczej również występuje w dwóch odmianach, tj. jako język postępowań i język, w którym formułowane są decyzje sądowe i ich uzasadnienia¹⁵. W związku z tym, że orzeczenia to pisma sądowe stanowiące instrument sądowego stosowania prawa, za pomocą którego sąd orzeka co do istoty sprawy rozpoznawanej w toku postępowania¹⁶, ich język można zaklasyfikować jako język prawniczy praktyki orzeczniczej.

Orzeczenia służą interpretacji norm prawnych, regulowaniu zachowania stron postępowania, a także zapewnianiu jednolitego stosowania prawa¹⁷. W zależności od grupy odbiorców pełnią one funkcję informacyjną, wyjaśniającą (argumentacyjną) lub dyrektywną. Celem komunikacyjnym orzeczeń jest przekonanie stron postępowania do zasadności decyzji podjętej przez sąd (funkcja informacyjna i wyjaśniająca), a także skłonienie ich do zastosowania się do niej (funkcja dyrektywna orzeczeń)¹⁸. Przekonywanie audytorium orzeczeń nie byłoby możliwe, gdyby nie argumentacja, której istotą i celem jest sprawienie, że odbiorcy zaakceptują prezentowane przez sąd tezy, po uprzednim wykazaniu przez sąd, że zaproponowane rozwiązanie jest właściwe według istniejącego prawa i praktyki orzeczniczej¹⁹. Celem dyskursu argumentacyjnego jest ponadto wywołanie skutków w postaci zmiany zachowań²⁰. Argumentacja zawarta w uzasadnieniach sądowych, a co za tym idzie, jej poprawność, słuszność i oparcie na właściwych przepisach istniejącego prawa, jest szczególnie istotna ze względu na fakt, iż uzasadnienia decyzji sądowych służą legitymizacji całego porządku prawnego²¹, przyczyniając się tym samym do stopnia wiarygodności systemu prawnego w oczach obywateli. Oprócz stron postępowania, czyli głównych odbiorców orzeczeń, wskazać można odbiorców wtórnych, którymi są m.in. podmioty

¹³ M. Zieliński, *Języki prawne i prawnicze*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków 1999, s. 64–65.

¹⁴ *Ibidem*, s. 64–65.

¹⁵ *Ibidem*, s. 64–65.

¹⁶ B. Bładowski, *Pisma sądowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012, s. 21.

¹⁷ I. Rzucidło-Grochowska, *Uzasadnienie orzeczenia sądowego w świetle jednolitości orzecznictwa*, (w:) *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe*, Warszawa 2015, s. 62–72.

¹⁸ T. Salmi-Tolonen, *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion...*, s. 59–101; M. Szczyrbak, *The realization of concession in the discourse of judges – A genre perspective*, Kraków 2014, s. 118–127.

¹⁹ S. Lewandowski, *Retoryczne i logiczne podstawy argumentacji prawniczej*, Warszawa 2015.

²⁰ P. Rybiński, K. Zeidler, *Leksykon retoryki prawniczej. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2010, s. 48.

²¹ A. Jopek-Bosiacka, *Retoryka władzy orzeczniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, (w:) A. Kampka (red.), *Między znaczeniem a działaniem: retoryka i władza*, Warszawa 2012, s. 105 za: B. Dauter, *Metodyka pracy sędziego sądu administracyjnego*, Warszawa 2011.

władzy wykonawczej i ustawodawczej, a także odbiorców dalszych, czyli środowisko prawnicze i opinię publiczną (funkcja informacyjna orzeczeń)²². Autorami orzeczeń są organy sądowe będące podmiotami instytucjonalnymi działającymi w oparciu o autorytet i na podstawie uprawnień nadanych im w ustawie zasadniczej (w przypadku sądów krajowych) bądź źródłach prawa pierwotnego (w przypadku sądów unijnych). W procesie stosowania prawa główną rolę pełnią sędziowie tworzący skład sędziowski rozpatrujący poszczególne sprawy. Jeżeli chodzi o język orzeczeń, powinien on być prosty, jednoznaczny i zrozumiały dla odbiorców²³.

Gatunek orzeczeń nie został jeszcze dogłębnie zbadany pod kątem aspektów językowych. Dotychczas zajmowano się jednak wybranymi zagadnieniami związanymi z językiem prawniczym praktyki orzeczniczej, takimi jak: strategię argumentacyjne²⁴, elementy wartościujące²⁵, wykładniki modalności²⁶ i zagadnienia frazeologiczne²⁷. Nieliczni badacze zajmowali się również szerszym opisem orzeczeń jako gatunku²⁸, a także przekładem orzeczeń²⁹. Aby orzeczenie zostało

²² I. Rzucidło-Grochowska, *Uzasadnienie orzeczenia sądowego w świetle jednolitości orzecznictwa*, (w:) *Studia...*, s. 62.

²³ Sprawozdanie o stanie ochrony języka polskiego za lata 2003–2004, http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=71 (dostęp: 30.06.2017 r.).

²⁴ D. Mazzi, *Grounds and Reasons: Argumentative Signals in Judicial Texts*, (w:) *Linguistica e Filologia* 20, 2004, s. 157–178; D. Mazzi, *The construction of argumentation in judicial texts: Combining a genre and a corpus based perspective*, "Argumentation" 2007, No. 21, s. 21–38; D. Mazzi, "This Argument Fails for Two Reasons...": *A Linguistic Analysis of Judicial Evaluation Strategies in US Supreme Court Judgments*, "International Journal for the Semiotics of Law" 2010, No. 23, s. 373–385; M. Szczyrbak, *The realization...*

²⁵ S. Goźdź-Roszkowski, *Evaluative Patterns in Judicial Discourse: A Corpus-based Phraseological Perspective on American and Italian Criminal Judgments*, "International Journal of Law, Language and Discourse" 2013, Vol. 3, No. 2, s. 9–69.

²⁶ W. Cheng, L. Cheng, *Epistemic modality in court judgments...*, s. 15–26; M. Szczyrbak, *Modal Adverbs of Certainty in EU Legal Discourse: A Parallel Corpus Approach*, (w:) K. Aijmer, D. Lewis (eds.), *Contrastive...*, s. 91–115.

²⁷ S. Goźdź-Roszkowski, *Patterns of Linguistic Variation in American Legal English. A Corpus-Based Study*, Frankfurt am Main 2011; R. Jablonkai, *English in the context of European integration: A corpus-driven analysis of lexical bundles in English EU documents*, "English for Specific Purposes" 2010, Vol. 29, No. 2, s. 253–267; R. Breeze, *Lexical bundles across four legal genres*, "International Journal of Corpus Linguistics" 2014, No. 18, s. 229–253; G. Pontrandolfo, *Fraseología y lenguaje judicial. Las sentencias penales desde una perspectiva contrastiva*, Tom XVII, Rzym 2016.

²⁸ V. K. Bhatia, *Analysing Genre – Language Use in Professional Settings*, London 1993; M. Szczyrbak, *The realization...*; A. Jopek-Bosiacka, *Retoryka władzy orzeczniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, (w:) *Między znaczeniem a działaniem...*, s. 81–108.

²⁹ J. Engberg, *Übersetzen von Gerichtsurteilen: Der Einfluss der Perspektive*, (w:) P. Sandrini (Hrsg.), *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*, Tübingen 1999, s. 83–102; A. Jopek-Bosiacka, *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa 2006; G. Pontrandolfo, *Fraseología y lenguaje judicial...*

uznane za spełniające wymogi formalne, powinno zawierać wiele elementów określonych we właściwych przepisach prawa³⁰.

Charakterystyczną cechą orzeczeń jest wysoki stopień standaryzacji i formalizacji ze względu na oficjalny charakter zdarzenia komunikacyjnego³¹. Przestrzeń tekstowa wyroków na poziomie makrostrukturalnym podlega segmentacji, której celem jest odpowiednie ukształtowanie i kontekstualizacja dyskursu w myśl nadawcy komunikatu, tj. sądu³², tak aby odbiorca mógł bez problemu odnaleźć się w zaadresowanym do niego komunikacie. Z punktu widzenia niniejszej analizy korpusowej najważniejszym elementem struktury badanych orzeczeń są uzasadnienia zawierające argumentację wydających je organów sądowych. Uzasadnienie jest obligatoryjną częścią wyroku Sądu Najwyższego – zawiera ono motywy rozstrzygnięcia przedstawionego przez sąd w sentencji, podstawy prawne oraz argumentację składu orzekającego³³. Uzasadnienie powinno zawierać opis postępowania przed wcześniejszymi instancjami, ustalenie stanu faktycznego sprawy, zważenie argumentów prawnych, wyjaśnienie motywów, jakimi kierował się sąd przy wydawaniu wyroku³⁴. Rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego jest ostateczne, w związku z czym treść uzasadnienia musi mieć charakter kategoryczny i bezdyskusyjny. Wyodrębnienie części argumentacyjnej wyroków Sądu Najwyższego ułatwiło to, że jest ona sygnalizowana w treści wyroków przez formułę stanowiącą swoisty sygnał makrostrukturalny, tj. *Sąd Najwyższy zważył, co następuje*. W przypadku wyroków TSUE wyodrębnienie części argumentacyjnej również ułatwiło występowanie podobnego sygnału makrostrukturalnego, tj. zwrotu *W przedmiocie (...)*, którego forma zależna jest od rodzaju sprawy, w której został wydany dany wyrok – *W przedmiocie pytań prejudycjalnych (...)*, *W przedmiocie skargi (...)*, *W przedmiocie odwołania (...)*, *W przedmiocie pytania pierwszego (...)* itd. Pozostałymi cechami gatunku orzeczeń są m.in. bezosobowość, dążenie do precyzji, nasycenie specjalistyczną terminologią i skrótowcami³⁵, częste odesłania do aktów prawnych i istniejącego orzecznictwa (intertekstualność) wraz z odesłaniami intratekstualnymi³⁶ oraz intertekstualnymi do aktów prawa i innych orzeczeń, a także bogactwo wyrażen modalizujących, które odgrywają istotną

³⁰ B. Bładowski, *Pisma sądowe...*, s. 24.

³¹ K. Marczyk, *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem)*, (w:) E. Malinowska (red.), *Język – prawo – społeczeństwo*, Opole 2004, s. 157.

³² *Ibidem*, s. 164.

³³ *Ibidem*, s. 122.

³⁴ P. Bielarczyk, *Język orzeczeń sądowych w latach 2002–2004 na tle przepisów ustawy o języku polskim*, (w:) *Sprawozdanie z działalności Rady Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk za lata 2002–2004*, Warszawa 2005, s. 122.

³⁵ *Ibidem*, s. 159–161.

³⁶ I. Vazquez-Orta, *A genre-based view of judgments of appellate courts in the common law system*, (w:) *Legal Discourse Across Languages and Cultures*, Bern 2010, s. 263–284.

rolę w argumentacji sądów, gdyż wzmacniają siłę perswazji występujących w orzeczeniach uzasadnień, decydując tym samym o wartości rozstrzygnięcia sądu i stopniu jego obiektywności³⁷. Część argumentacyjna wyroków ma na celu uzasadnianie stawianych tez i podejmowanych decyzji oraz utwierdzanie odbiorców (głównie stron postępowania, czyli tzw. odbiorców prymarnych) w przekonaniu, że wydany wyrok jest właściwy³⁸, a także skłonienie ich do zastosowania się do tejsz decyzji.

W przypadku orzeczeń unijnych należy zauważyć, iż orzeczenia w polskiej wersji językowej są wynikiem procesu tłumaczenia, w którym rolę mediatorów pełnią prawnicy-lingwiści będący specjalistami w zakresie prawa krajowego, unijnego, posiadający znajomość co najmniej dwóch języków urzędowych UE³⁹.

4. WYKŁADNIKI MODALNOŚCI

Językiem wykorzystywanym do sporządzania orzeczeń jest język prawniczy ze względu na uwarunkowania kontekstowe kształtujące jego argumentacyjny charakter. Z uwagi na fakt, że sposoby rozumowania organów władzy sądowniczej różnią się w zależności od systemu prawa⁴⁰, należy domniemywać, iż sposoby argumentacji różnią się także w zależności od gatunku tekstu – przykładowo argumentacja w opiniach rzeczników generalnych Trybunału Sprawiedliwości różni się od argumentacji sędziowskiej w wyrokach Trybunału mimo tego, że wyroki zazwyczaj opierają się na opiniach rzeczników generalnych⁴¹. W związku z tym można postawić hipotezę, zgodnie z którą części argumentacyjne wyroków (prezentujące argumenty organów rozpatrujących poszczególne sprawy i przyjęty przez nie sposób interpretacji obowiązującego prawa) wydane przez dwie odrębne instytucje sądownicze, tj. TSUE i SN, różnią się pod względem dystrybucji wykładników modalności, tj. wykładników postaw nadawcy komunikatów, jakimi są uzasadnienia wyroków.

Sądy, jako instytucjonalni autorzy komunikatów zawartych w uzasadnieniach wyroków, przedstawiając argumentację własną bądź przytaczając stano-

³⁷ Por. E. Gapska, *Wady orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009.

³⁸ T. Salmi-Tolonen, *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion...*, s. 62.

³⁹ Szerzej o prawnikach-lingwistach zob. K. McAuliffe, *Hidden translators: The invisibility of translators and the influence of lawyer-linguists on the case law of the Court of Justice of the European Union*, "Language and Law" 2016, Vol. 3, No. 1, s. 5–29.

⁴⁰ T. Salmi-Tolonen, *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion...*, s. 60.

⁴¹ *Ibidem*, s. 60.

wiska zajmowane przez inne podmioty, wyrażają zajmowane stanowisko przy pomocy wykładników leksykalnych (np. *chyba*), przysłówków modalnych (np. *być może*) i, w sposób przeważający, czasowników modalnych (np. *musieć*, *powinien*)⁴². Czasowniki modalne w ogólnym języku polskim oprócz znaczeń modalnych pełnią też funkcje niemodalne, jednak w analizie skupiono się jedynie na czasownikach zdradzających zaangażowanie nadawcy, niebędących jedynie konstatacjami obiektywnych zjawisk. Stosunek nadawcy komunikatu, tj. sądu, do wypowiedzi, tj. uzasadnienia wyroku, a także jego stopień pewności bądź wątpliwości co do prawdziwości wypowiedzi lub prawdopodobieństwa danego zdarzenia określa się mianem postawy modalnej⁴³. Modalność koduje się za pomocą środków gramatycznych, takich jak czasowniki modalne bądź tryb warunkowy, środków leksykalnych, takich jak przysłówki lub partykuły, a także intonacji.

Celem analizy jest ustalenie dystrybucji wybranych wykładników modalności w części argumentacyjnej wyroków Trybunału Sprawiedliwości UE (tj. Trybunału Sprawiedliwości i Sądu) na tle wyroków Sądu Najwyższego RP oraz zrównoważonego korpusu ogólnego języka polskiego (NKJP), wybranych na podstawie analizy list słów kluczowych poszczególnych korpusów oraz przeglądu literatury⁴⁴.

5. DYSTRYBUCJA WYBRANYCH WYKŁADNIKÓW MODALNOŚCI W JĘZYKU PRAWNICZYM NA TLE JĘZYKA OGÓLNEGO

Poniższa tabela przedstawia częstość występowania 22 wybranych wykładników modalności w korpusach uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości, Sądu, Sądu Najwyższego i Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP).

⁴² Por. R. Grzegorzczkova, *Czasowniki modalne...*, s. 201–205.

⁴³ A. Nagórko, *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa 2010, s. 148.

⁴⁴ B. Ligara, *Polskie czasowniki...*; D. Rytel-Kuc, *Leksykalne środki...*; E. Jędrzejko, *Semantyka...*; K. Tutak, *Leksykalne...*; L. Cheng, K. K. Sin, *A court judgment as dialogue*, (w:) E. Weigand (ed.), *Dialogue...*, s. 267–281; M. Szczyrbak, *Modal Adverbs of Certainty EU Legal Discourse: A Parallel Corpus Approach*, (w:) *Contrastive...*, s. 91–115; R. Grzegorzczkova, *Czasowniki modalne...*, s. 201–205; T. Salmi-Tolonen, *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion...*, s. 59–10; W. Cheng, L. Cheng, *Epistemic modality in court judgments...*, s. 15–26.

Tabela 2. Dystrybucja wybranych⁴⁵ wykładników modalności w języku prawniczym orzecznictwa na tle języka ogólnego (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów) – wykaz alfabetyczny

	Uzasadnienia wyroków Trybunału Sprawiedliwości	Uzasadnienia wyroków Sądu	Uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego	Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP)
<i>bez wątpienia*</i>	17	15	17	16
<i>bezwzględnie</i>	31	24	69	9
<i>faktycznie</i>	100	100	62	46
<i>istotnie</i>	12	38	64	24
<i>koniecznie</i>	36	56	2	25
<i>musieć^{46*}</i>	614	622	515	592
<i>należy</i>	6726	5760	1804	359
<i>naturalnie</i>	5	1	1	20
<i>nie ma wątpliwości*</i>	14	11	14	7
<i>nie ulega wątpliwości</i>	19	11	65	7
<i>niekoniecznie</i>	35	31	6	24
<i>oczywiście</i>	62	80	177	360
<i>powinien^{47*}</i>	1067	964	1043	412
<i>prawdopodobnie</i>	11	28	4	97
<i>rzecz jasna</i>	0	0	11	17
<i>rzeczywiście</i>	208	218	119	150
<i>rzekomo</i>	25	60	6	15
<i>trzeba</i>	155	146	424	614
<i>w istocie*</i>	403	297	236	29
<i>w rzeczywistości</i>	144	127	35	30
<i>z pewnością*</i>	28	29	29	74
<i>zapewne</i>	4	2	19	104

Źródło: Opracowanie własne.

⁴⁵ Identyfikacji wykładników modalności dokonano w oparciu o analizę list słów kluczowych (*keyword lists*) i literaturę przedmiotu. Lista ta nie zawiera wszystkich wykładników modalności występujących w uzasadnieniach badanych wyroków – ma ona unaozcnić różnice w dystrybucji omawianych wykładników w wyrokach wydanych w obrębie dwóch systemów prawnych oraz ogólnym języku polskim. Drukiem pogrubionym oznaczono podwyższoną częstość występowania na tle pozostałych korpusów.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Podane częstości występowania uwzględniają wszystkie formy fleksyjne dla czasu teraźniejszego.

W związku z faktem, iż powyższa tabela przedstawia dane ilościowe znormalizowane do 1 mln słów, możliwe jest porównywanie danych zebranych za pomocą analizowanych korpusów. Należy zauważyć, iż częstość występowania jest porównywalna w przypadku korpusów unijnych i krajowego jedynie w przypadku sześciu wykładników oznaczonych asterykiem (*) – są nimi: *powinien* (wraz z formami fleksyjnymi dla czasu teraźniejszego), *musieć*, *w istocie*, *z pewnością*, *bez wątpienia*, *nie ma wątpliwości*.

Po wygenerowaniu list słów kluczowych dla obu korpusów unijnych na tle korpusu krajowego zauważono, iż wykładnikiem modalności mającym nietypowo wysoką frekwencję w wyrokach unijnych jest czasownik modalny *należy*. Na liście słów kluczowych korpusu uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości na tle korpusu krajowego zajmuje on pozycję #6. Na liście słów kluczowych korpusu uzasadnień wyroków Sądu czasownik *należy* zajmuje z kolei pozycję #10. Wysoka pozycja na listach słów kluczowych wygenerowanych dla korpusów unijnych potwierdza fakt, iż czasownik ten jest szczególnie często wywoływany w tłumaczeniach wyroków unijnych w porównaniu nie tylko do wyroków krajowych, lecz także ogólnego języka polskiego. Uzasadnia to bardziej szczegółowe zajęcie się czasownikiem niewłaściwym⁴⁸ *należy* jako wykładnikiem modalności w wyrokach unijnych i krajowych na tle ogólnego języka krajowego w sekcji dalszej (por. sekcja 7).

6. NAD- I NIEDOREPREZENTACJA WYBRANYCH WYKŁADNIKÓW MODALNOŚCI

Poniższa tabela przedstawia wybrane wykładniki modalności nadreprezentowane w korpusach uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości i Sądu względem korpusu uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego.

⁴⁸ *Należy* jest czasownikiem niewłaściwym występującym jedynie w stronie czynnej, odmieniającym się przez przypadek ani osobę; szerzej zob. J. Nowak, *Modalność deontyczna w języku prawa na przykładzie polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego*, Poznań 2012, s. 136–137.

Tabela 3. Nadreprezentacja wybranych wykładników modalności w korpusach unijnych względem korpusu krajowego (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów)⁴⁹

	Uzasadnienia wyroków Trybunału Sprawiedliwości	Uzasadnienia wyroków Sądu	Uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego
<i>faktycznie</i>	100	100	62
<i>koniecznie</i>	36	56	2
<i>należy</i>	6726	5760	1804
<i>prawdopodobnie</i>	11	28	4
<i>rzeczywiście</i>	208	218	119
<i>rzekomo</i>	25	60	6
<i>w istocie</i>	403	297	236
<i>w rzeczywistości</i>	144	127	35

Źródło: Opracowanie własne.

Wykładnikami modalności nadreprezentowanymi w korpusach unijnych względem korpusu krajowego są: *faktycznie*, *koniecznie*, *należy*, *prawdopodobnie*, *rzeczywiście*, *rzekomo*, *w istocie*, *w rzeczywistości*. Największy stopień nadreprezentacji dotyczy czasownika modalnego *należy* – jego częstość występowania jest ponad trzy razy wyższa w korpusach unijnych. W przypadku wykładników: *faktycznie*, *koniecznie*, *rzeczywiście*, *rzekomo*, *w rzeczywistości* można zaobserwować, iż występują one znacznie częściej w przypadku obu korpusów unijnych na tle korpusu krajowego. Wykładnik *w istocie* występuje częściej tylko w uzasadnieniach wyroków Trybunału Sprawiedliwości. Nadreprezentacja wymienionych wykładników modalności może wynikać z obecności w tekstach źródłowych większej liczby bodźców przyczyniających się do częstszego wywoływania tychże jednostek modalnych w tłumaczeniach.

Poniższa tabela przedstawia wybrane wykładniki modalności niedoreprezentowane w korpusach uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości i Sądu względem korpusu uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego.

⁴⁹ Drukiem pogrubionym oznaczono podwyższoną częstość występowania na tle korpusu krajowego.

Tabela 4. Niedoreprezentacja wybranych wykładników modalności w korpusach unijnych względem korpusu krajowego (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów)⁵⁰

	Uzasadnienia wyroków Trybunału Sprawiedliwości	Uzasadnienia wyroków Sądu	Uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego
<i>trzeba</i>	155	146	424
<i>oczywiście</i>	62	80	177
<i>bezwzględnie</i>	31	24	69
<i>istotnie</i>	12	38	64
<i>zapewne</i>	4	2	19

Źródło: Opracowanie własne.

Najbardziej niedoreprezentowanym wykładnikiem modalności w korpusach unijnych jest czasownik modalny *trzeba*⁵¹. Jego częstość występowania w korpusach unijnych jest ponad dwa razy niższa niż w korpusie krajowym. Można przypuszczać, iż *trzeba* jest specyficzną jednostką, która w unijnych tekstach źródłowych prawdopodobnie nie ma wielu bodźców umożliwiających jej częstsze wywoływanie w tekstach przetłumaczonych; być może część wspomnianych bodźców wywołuje czasownik modalny *należy*, przyczyniając się do jego nadreprezentacji w korpusach unijnych. Pozostałymi niedoreprezentowanymi wykładnikami są: *oczywiście*, *bezwzględnie*, *istotnie*, *zapewne*, jednak z uwagi na stosunkowo niewielką częstość występowania, nie można mówić o znacznych różnicach pomiędzy korpusami unijnymi a korpusem krajowym.

7. DYSTRYBUCJA CZASOWNIKA MODALNEGO NALEŻY W JĘZYKU PRAWNICZYM PRAKTYKI ORZECZNICZEJ SĄDÓW UNIJNYCH I SĄDU KRAJOWEGO

Zaskakująco wysoka pozycja czasownika modalnego⁵² *należy* na listach słów kluczowych wygenerowanych dla korpusów unijnych (zob. sekcja 5) uzasadnia szczegółowe zbadanie roli, jaką pełni tenże czasownik w języku prawniczym

⁵⁰ Drukiem pogrubionym oznaczono podwyższoną częstość występowania na tle korpusów unijnych.

⁵¹ *Trzeba* jest czasownikiem niewłaściwym występującym jedynie w stronie czynnej, nie-odmieniającym się przez przypadek ani osobę; szerzej zob. J. Nowak, *Modalność deontyczna...*, s. 136–137.

⁵² Słownik gramatyczny języka polskiego klasyfikuje *należy* jako czasownik niewłaściwy nieprzechodni; por. <http://sgjp.pl/leksemy/#279561/nalezeć> (dostęp: 30.06.2017 r.).

unijnej i krajowej praktyki orzeczniczej, a także w języku ogólnym, mając na uwadze jedynie znaczenia modalne.

*Słownik języka polskiego PWN*⁵³ definiuje czasownik nieosobowy *należy* w następujący sposób:

Należy – trzeba, powinno się, wypada, wolno, przystoi

Z kolei *Uniwersalny słownik języka polskiego*⁵⁴ definiuje go w następujący sposób:

Należy – trzeba, wypada

Interesująca nas definicja czasownika *należy* w internetowym słowniku języka polskiego⁵⁵ brzmi następująco:

Należy – czasownik modalny (predykatyw) używany dla wyrażenia obowiązku, powinności, stosowności działania; powinno się, wypada, trzeba, potrzeba

Tabela 5. Liczba wszystkich wystąpień *należy* oraz liczba wystąpień mających zabarwienie modalne

	Uzasadnienia wyroków Trybunału Sprawiedliwości		Uzasadnienia wyroków Sądu		Uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego	
	Wartość całkowita	Wartość znormalizowana do 1 mln słów	Wartość całkowita	Wartość znormalizowana do 1 mln słów	Wartość całkowita	Wartość znormalizowana do 1 mln słów
Liczba wszystkich wystąpień <i>należy</i> w korpusie	14664	14124	19654	19353	6723	1921
Liczba wystąpień <i>należy</i> mających zabarwienie modalne (wartość znormalizowana do 1 mln słów)	6983	6726	5780	5760	6313	1804

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione powyżej definicje słownikowe sytuują czasownik *należy* jako wykładnik modalności służący do wyrażania postaw sądów wobec treści nadawanych przez nie komunikatów, czyli, jak to ma miejsce w przypadku niniejszej analizy, uzasadnień wyroków.

⁵³ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1998.

⁵⁴ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003.

⁵⁵ *Słownik języka polskiego SJP, należy*, <http://sjp.pl/nale%C5%BCy> (dostęp: 30.06.2017 r.).

7.1. DYSTRYBUCJA CZASOWNIKA MODALNEGO *NALEŻY* W JĘZYKU OGÓLNYM

Mając na celu ustalenie częstości występowania czasownika modalnego *należy*⁵⁶ w języku ogólnym, postanowiono zbadać jego dystrybucję w poszczególnych rejestrach zrównoważonej wersji Narodowego Korpusu Języka Polskiego.

Tabela 6. Profil występowania czasownika modalnego *należy* w NKJP – dystrybucja rejestrowa/wg typów tekstów (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów)

Rejestr	<i>należy</i>
internetowe interaktywne (np. fora, blogi z komentarzami, listy dyskusyjne)	229
internetowe nieinteraktywne (np. strony domowe, blogi bez komentarzy)	469
naukowo-dydaktyczne	720
quasi-mówione	518
literatura faktu	238
urzędowe	636
literatura	139
informacyjno-poradnikowe	938
inne	378
poezja	67
mówione-medialne	0
proza	78
mówione-konwersacyjne	20
dramat	62

Źródło: Opracowanie własne.

Czasownik modalny *należy* występuje najczęściej w tekstach informacyjno-poradnikowych (938 wystąpień na 1 mln słów). Wysoka częstość dotyczy również tekstów naukowo-dydaktycznych (720 wystąpień na 1 mln słów), a także tekstów urzędowych (636 wystąpień na 1 mln słów). W przypadku innych typów tekstów *należy* występuje rzadziej (m.in. teksty internetowe interaktywne, literatura faktu, poezja, proza) bądź prawie w ogóle (teksty mówione medialne, mówione konwersacyjne) – trzeba jednak odnotować wysoką częstość występowania w rejestrze quasi-mówionym. Teksty quasi-mówione to teksty wypowiedziane, pozbawione anakolutów i przejęzyczeń, ale utrwalone na piśmie przez kogoś innego niż zespół NKJP – kategorię tę reprezentują głównie protokoły obrad parlamentu⁵⁷, w związku z czym można przypuszczać, iż do wysokiej czę-

⁵⁶ Także i w tym przypadku nie uwzględniono wystąpień niemających zabarwienia modalnego.

⁵⁷ R. L. Górski, M. Łaziński, *Typologia tekstów w NKJP*, (w:) *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012, s. 20.

stości występowania *należy* w tym rejestrze przyczynił się formalny (urzędowy) charakter zapisanych wypowiedzi. Na podstawie trzech typów tekstów, w których *należy* jako wykładnik modalności występuje najczęściej, można wnioskować, iż pełni on głównie funkcję informacyjno-wyjaśniającą (teksty naukowo-dydaktyczne i informacyjno-poradnikowe) oraz normatywną (teksty urzędowe).

Poniższa tabela przedstawia dystrybucję *należy* w tym samym korpusie ogólnego języka polskiego według kanałów.

Tabela 7. Profil funkcjonalny czasownika modalnego *należy* w NKJP – dystrybucja według kanałów (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów)

Kanał	<i>należy</i>
Prasa – miesięczniki	570
Prasa – inne	538
Prasa – tygodniki	435
Internet	371
Prasa – dzienniki	351
Książki	313
Rękopisy i maszynopisy	43
Kanał mówiony	30

Źródło: Opracowanie własne.

Należy jako wykładnik postaw nadawcy wobec komunikatu jest najbardziej popularny w prasie, Internecie i książkach. Jego występowanie w rękopisach i maszynopisach oraz w kanale mówionym jest marginalne.

7.2. ZBITKI WIELOWYRAZOWE (3-GRAMY) Z NALEŻY

W związku z faktem, iż *należy* jako wykładnik modalności jest silnie nad-reprezentowany w korpusach uzasadnień wyroków unijnych względem korpusu uzasadnień wyroków krajowych (zob. sekcja 5), warto przyjrzeć się bliżej otoczeniu, w jakim on występuje. W tym celu zbadamy zbitki wielowyrzowe (tzw. n-gramy) zidentyfikowane na podstawie wysokiej częstości występowania, tj. powtarzalności w tekstach⁵⁸. Zbadanie najbliższego otoczenia *należy* umożliwi określenie dominującej funkcji, jaką pełni ono w języku praktyki orzeczniczej, gdyż kontekst użycia można uznać za główny wykładnik znaczenia modalnego⁵⁹,

⁵⁸ Szerzej zob. Ł. Biel, D. Koźbiał, K. Wasilewska, *Zbitki wielowyrzowe w polskim eurolekcie – analiza gatunkowa formułiczności dyskursu administracyjnego. Badanie pilotażowe*, (w:) U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka (red.), *Język w interakcji społecznej...*

⁵⁹ J. Nowak, *Modalność deontyczna...*, s. 136.

a co za tym idzie, zaklasyfikowanie go jako wykładnika modalności deontycznej⁶⁰ bądź epistemicznej⁶¹.

Poniższa tabela przedstawia dane dotyczące liczby typów (rodzajów) zbitków 3-wyrazowych zawierających słowo *należy*, znormalizowanej liczby wystąpień w korpusach uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości i Sądu względem korpusu uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego.

**Tabela 8. Zbitki leksykalne (3-gramy) z *należy*
(częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów)**

	3-GRAMY					
	Korpus uzasadnień wyroków Trybunału Sprawiedliwości		Korpus uzasadnień wyroków Sądu		Korpus uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego	
	liczba typów 3-gramów	liczba wystąpień 3-gramów	liczba typów 3-gramów	liczba wystąpień 3-gramów	liczba typów 3-gramów	liczba wystąpień 3-gramów
	1137	12402	1268	9928	453	1900
liczba i odsetek 3-gramów pokrywających się z korpusem krajowym	97 (9%)		109 (9%)			

Źródło: Opracowanie własne.

Ze względu na fakt, iż *należy* jako wykładnik modalności jest nadreprezentowany w korpusach unijnych, stanowi on także część większej liczby zbitków wielowyrazowych w korpusach unijnych niż w przypadku korpusu wyroków krajowych. Niższa częstość występowania *należy* w korpusie krajowym wiąże się naturalnie z jego rzadszym występowaniem jako część zbitków wielowyrazowych. Jedynie około 23% zbitków występujących w korpusie krajowym pokrywa się ze zbitkami występującymi w korpusach unijnych.

Tabela 10. przedstawia 10 najczęstszych zbitków 3-wyrazowych w obu korpusach unijnych oraz w korpusie krajowym.

⁶⁰ W przypadku aktów prawnych czasownik *należy* klasyfikowany jest jako wykładnik modalności deontycznej z racji pełnionej przez niego funkcji normatywnej; por. Ł. Biel, *Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law*, Bern 2014, s. 158–166. Modalność deontyczna dotyczy świata norm i ocen, a co za tym idzie, działań ludzkich, które są nakazane bądź dozwolone; zob. E. Jędrzejko, *Semantyka...*, s. 19.

⁶¹ Modalność epistemiczna odnosi się do przekonań nadawcy komunikatu (stopnia pewności nadawcy) i dotyczy wyrażanych przez niego sądów (ich stopnia prawdopodobieństwa); szerzej zob. E. Jędrzejko, *Semantyka...*, s. 19.

Tabela 9. Najczęstsze 3-gramy z *należy* (częstość występowania znormalizowana do 1 mln słów) – drukiem pogrubionym oznaczono zbitki, dla których przedstawiono przykładowy kontekst użycia

	Wyroki Trybunału	Częstość występowania	Wyroki Sądu	Częstość występowania	Wyroki Sądu Najwyższego	Częstość występowania
1.	<i>należy interpretować w</i>	667	<i>należy stwierdzić, że</i>	601	<i>należy stwierdzić, że</i>	61
2.	<i>należy przypomnieć, że</i>	630	<i>należy przypomnieć, że</i>	530	<i>należy przyjąć, że</i>	42
3.	<i>należy stwierdzić, że</i>	612	<i>(w) tym względzie należy</i>	360	<i>należy uznać za</i>	38
4.	<i>(w) tym względzie należy</i>	428	<i>należy zauważyć, że</i>	311	<i>wskazać należy, że</i>	36
5.	<i>należy zauważyć, że</i>	254	<i>należy zaznaczyć, że</i>	136	<i>stwierdzić należy, że</i>	35
6.	<i>należy odpowiedzieć, że</i>	173	<i>należy wskazać, że</i>	132	<i>należy podkreślić, że</i>	33
7.	<i>względnie należy przypomnieć</i>	162	<i>należy zatem oddalić</i>	129	<i>należy zauważyć, że</i>	28
8.	<i>na wstępie należy</i>	140	<i>należy uznać, że</i>	126	<i>należy uznać, że</i>	27
9.	<i>należy wskazać, że</i>	119	<i>względnie należy przypomnieć</i>	115	<i>należy, że w</i>	27
10.	<i>należy uznać za</i>	110	<i>należy podkreślić, że</i>	114	<i>zauważyć należy, że</i>	22

Źródło: Opracowanie własne.

Należy zwrócić uwagę na to, że częstość występowania czterech najczęstszych zbitek w korpusach unijnych jest ok. 10 razy większa od częstości równoległych zbitek w korpusie krajowym. W przypadku rzadziej występujących zbitek, tj. zbitek 5–10, zbitki te w korpusach unijnych są o ok. 4 do 5 razy częstsze w korpusach unijnych od równoległych zbitek w korpusie krajowym. Warto zauważyć, iż występowanie czasownika modalnego konotuje obecność innego czasownika w formie bezokolicznika, np. *interpretować, przypomnieć, stwierdzić, zauważyć, odpowiedzieć, wskazać, uznać, oddalić, podkreślić, przyjąć*. Wszystkie wymienione czasowniki w formie bezokolicznika wskazują na proces argumentacji zawarty w uzasadnieniach, pełniąc jednocześnie funkcje informowania i wyjaśniania (np. *interpretować, przypomnieć, odpowiedzieć*), a także oceny (np. *stwierdzić, zauważyć, podkreślić, uznać*).

Poniższe przykładowe zdania zaczerpnięte z analizowanych korpusów obrazują wewnątrzdzaniowy kontekst użycia omawianych zbitek.

Zbitka ***należy stwierdzić, że***:

Korpus wyroków Trybunału (#3):

Ponieważ w postępowaniu głównym rozpatrywane pozbawienie prawa głosowania wynika z zastosowania przepisów ordynacji wyborczej w związku z przepisami kodeksu karnego, ***należy stwierdzić, że*** jest ono przewidziane ustawą.

Korpus wyroków Sądu (#1):

Przed rozważeniem głównych argumentów ***należy stwierdzić, że*** generalnie rzecz biorąc, skarżąca zarzuca Izbie Odwoławczej, iż ta nie określiła towarów należących do kategorii „zabawek do kąpielii dla dzieci” i „ruchowych zabawek edukacyjnych i wspierających rozwój dzieci”.

Korpus wyroków Sądu Najwyższego (#1):

Przechodząc do zarzutów skargi kasacyjnej z pierwszej podstawy kasacyjnej, już na wstępie ***należy stwierdzić, że*** w ustalonym stanie faktycznym okazały się one w zdecydowanej części usprawiedliwione.

Zbitka ***należy zauważyć, że***:

Korpus wyroków Trybunału (#5):

W tej kwestii ***należy zauważyć, że*** w art. 56 ust. 1 rozporządzenia wskazano, iż istnieje obowiązek skonsultowania się z organem centralnym państwa wezwanego lub z innym właściwym organem w tym państwie członkowskim, jeżeli w tym państwie członkowskim wymagana jest interwencja organu publicznego w sprawach krajowych dotyczących umieszczenia dziecka poza rodziną.

Korpus wyroków Sądu (#4):

Dlatego też, z jednej strony, ***należy zauważyć, że*** w zakresie, w jakim w ramach tych argumentów skarżąca ujemnie ocenia w istocie ogólny charakter powodów przyjętych w zaskarżonych decyzjach, podanie powodów odmowy mających ogólny charakter jest uzasadnione zastosowaniem ogólnego domniemania, które pozwala właśnie odejść od konkretnej i indywidualnej oceny żądanych dokumentów.

Korpus wyroków Sądu Najwyższego (#7):

Przede wszystkim ***należy zauważyć, że*** w tamtej sprawie powódka dochodziła roszczenia odszkodowawczego, w niniejszej zaś sprawie powód dochodzi roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia.

Przedstawione powyżej przykłady użycia zbitek ***należy stwierdzić, że*** oraz ***należy zauważyć, że*** demonstrują pełnione przez nie funkcje w treściach uzasadnień wyroków wchodzących w skład analizowanych korpusów. Obie wybrane zbitki, a także pozostałe zbitki zawierające wykładniki modalności, pełnią ważną rolę w wywodach argumentacyjnych sądów unijnych i sądu krajowego, gdyż

przyczyniają się do zwiększenia siły illokucyjnej komunikatów. Mając na uwadze przedstawione zbitki 3-wyrazowe zawierające *należy*, czyli *należy stwierdzić, że* oraz *należy zauważyć, że*, i ich przykładowy kontekst występowania, czasownika modalnego *należy* nie można jednoznacznie zaklasyfikować jako wykładnika modalności deontycznej bądź epistemicznej, gdyż w tłumaczonych orzeczeniach unijnych ujawnia się zarówno jego znaczenie deontyczne, jak i epistemiczne. Za wysunięciem takiego wniosku przemawia fakt, iż *należy* komunikuje nie tylko stopień pewności nadawcy co do treści komunikatu (modalność epistemiczna), lecz również komunikuje w poniekąd kategorię konieczności interpretacji istniejącego prawa, orzecznictwa lub zdarzeń zaszłych przed wszczęciem postępowania bądź w jego trakcie w sposób przedstawiony przez organ sądowy wydający wyrok (modalność deontyczna). Warto również zauważyć, iż *należy* nie ustanawia obowiązku bezpośrednio wobec adresatów orzeczeń. Wydaje się, iż czasownik modalny *należy* można by porównać do czasownika modalnego *trzeba*, który w przeciwieństwie do *należy* jest nadreprezentowany w korpusie krajowym i wyraża niższy stopień konieczności w porównaniu do czasownika *należy*⁶². Nadreprezentacja *należy* w korpusach unijnych może wiązać się z wyższym stopniem autorytatywności (wyższą siłą illokucyjną) argumentacji zawartej w wyrokach Trybunału Sprawiedliwości i Sądu względem uzasadnień wyroków Sądu Najwyższego.

8. WNIOSKI

Zarówno w przetłumaczonych wyrokach unijnych, jak i w wyrokach krajowych występują wykładniki modalności, których znaczenia są takie, jak w języku ogólnym, jednak ich konkretne znaczenie w języku prawniczym praktyki orzeczniczej determinuje kontekst użycia. Zaangażowanie sądów jako nadawców komunikatów zawartych w części argumentacyjnej (uzasadnieniach) wyroków przejawia się na ogół na dwa sposoby: poprzez wyrażanie postaw woliowych i oceniających, a także poprzez przekazywanie informacji dotyczących stopnia pewności co do realności komunikowanego zjawiska. Obecne w wyrokach czasowniki modalne (*należy* i *trzeba*⁶³) zbliżają komunikaty do zdań imperatywnych (normatywnych), jednak umożliwiają jednocześnie wyrażanie zróżnicowanych

⁶² Por. E. Jędrzejko, *Semantyka...*, s. 48.

⁶³ Czasowniki będące wykładnikami modalności (np. *należy*, *trzeba*), a co za tym idzie, wskaźnikami postaw nadawcy komunikatu do jego treści, nie mają w głównej mierze znaczenia normatywnego, tak jak w przypadku aktów prawnych, lecz znaczenie ocenne o funkcji ekspresywnej, wzmacniające siłę perswazji argumentacji sądów. Por. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 23, 162.

zabarwień postaw nadawcy. W orzeczeniach postawy wolitywne i oceniające są wyrażane przez wartościujące (oceniające) leksykalne wykładniki modalności (np. *faktycznie, oczywiście*), chociaż występują wśród nich także czasowniki modalne komunikujące przyzwolenia i zalecenia (dyrektywy) (np. *może, powinien*). Jako że język orzeczeń jest zdepersonalizowany, dominują wartościujące czasowniki modalne, które niejako nakazują odbiorcom orzeczeń akceptację argumentacji sądu – wiąże się to z dominacją form nieosobowych, takich jak *należy i trzeba*, których obecność przyczynia się do zwiększenia siły illokucyjnej wyroków, a tym samym ich stopnia autorytatywności. Zakres wykładników modalnych jest generalnie zbliżony w obu korpusach wyroków (np. *powinien, musieć, faktycznie, bez wątplenia, w istocie, w rzeczywistości*), ale w przypadku pewnych wykładników istnieją znaczne różnice w dystrybucji (np. *należy, trzeba*), natomiast najbardziej zauważalną różnicę między korpusem unijnym a korpusem krajowym stanowi silna nadreprezentacja czasownika modalnego *należy*.

BIBLIOGRAFIA

- Baza orzeczeń Sądu Najwyższego, http://www.sn.pl/orzecznictwo/SitePages/Baza_orzeczen.aspx (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Bhatia V. K., *Analysing Genre – Language Use in Professional Settings*, Londyn 1993
- Biel Ł., Koźbiał D., Wasilewska K., *Zbitki wielowyrazowe w polskim eurolektie – analiza gatunkowa formułczości dyskursu administracyjnego. Badanie pilotażowe*, (w:) U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka (red.), *Język w interakcji społecznej. Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950–2015)*, Warszawa 2018
- Biel Ł., *Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law*, Berno 2014
- Biel Ł., *Mieszana struktura korpusu do badania eurolektu – gatunkowy korpus porównawczo-równoległy w ramach projektu PL EUROLECT*, (w:) E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska (red.), *Polskojęzyczne korpusy równoległe*, Warszawa 2016
- Bielarczyk P., *Język orzeczeń sądowych w latach 2002–2004 na tle przepisów ustawy o języku polskim*, (w:) *Sprawozdanie z działalności Rady Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk za lata 2002–2004*, Warszawa 2005
- Bładowski B., *Pisma sądowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012
- Breeze R., *Lexical bundles across four legal genres*, “International Journal of Corpus Linguistics” 2014, No. 18
- Cheng L., Sin K. K., *A court judgment as dialogue*, (w:) E. Weigand (ed.), *Dialogue and rhetoric*, 2008
- Cheng W., Cheng L., *Epistemic modality in court judgments: A corpus-driven comparison of civil cases in Hong Kong and Scotland*, “English for Specific Purposes” 2014, Vol. 33
- Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003

- Engberg J., *Übersetzen von Gerichtsurteilen: Der Einfluss der Perspektive*, (w:) P. Sandrini (Hrsg.), *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*, Tübingen 1999
- Gapska E., *Wady orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009
- Goźdz-Roszkowski S., *Evaluative Patterns in Judicial Discourse: A Corpus-based Phraseological Perspective on American and Italian Criminal Judgments*, "International Journal of Law, Language and Discourse" 2013, Vol. 3, No. 2
- Goźdz-Roszkowski S., *Patterns of Linguistic Variation in American Legal English. A Corpus-Based Study*, Frankfurt am Main 2011
- Górski R. L., Łaziński M., *Typologia tekstów w NKJP*, (w:) *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012
- Grzegorzczkova R., *Czasowniki modalne jako wykładniki różnych postaw nadawcy*, "Otázky slovanské syntaxe III" 1973, Brno
- InfoCuria – Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, formularz wyszukiwania, dziedzina, <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=pl#> (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Jablunkai R., *English in the context of European integration: A corpus-driven analysis of lexical bundles in English EU documents*, "English for Specific Purposes" 2010, Vol. 29, No. 2
- Jędrzejko E., *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław 1987
- Jopek-Bosiacka A., *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa 2006
- Jopek-Bosiacka A., *Retoryka władzy orzeczniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, (w:) A. Kampka (red.), *Między znaczeniem a działaniem: retoryka i władza*, Warszawa 2012
- Lewandowski S., *Retoryczne i logiczne podstawy argumentacji prawniczej*, Warszawa 2015
- Ligara B., *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*, Kraków 1997
- Marczyk K., *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem)*, (w:) E. Malinowska (red.), *Język – prawo – społeczeństwo*, Opole 2004
- Mazzi D., "This Argument Fails for Two Reasons...": *A Linguistic Analysis of Judicial Evaluation Strategies in US Supreme Court Judgments*, "International Journal for the Semiotics of Law" 2010, No. 23
- Mazzi D., *Grounds and Reasons: Argumentative Signals in Judicial Texts*, "Linguistica e Filologia" 2004, No. 20
- Mazzi D., *The construction of argumentation in judicial texts: Combining a genre and a corpus based perspective*, "Argumentation" 2007, No. 21
- McAuliffe K., *Hidden translators: The invisibility of translators and the influence of lawyer-linguists on the case law of the Court of Justice of the European Union*, "Language and Law" 2016, Vol. 3, No. 1
- Nagórko A., *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa 2010
- Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/index.jsp> (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Nowak J., *Modalność deontyczna w języku prawa na przykładzie polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego*, Poznań 2012

- Pęzik P., *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, (w:) A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012
- Pontrandolfo G., *Fraseologia y lenguaje judicial. Las sentencias penales desde una perspectiva contrastiva*, Tom XVII, Rzym 2016
- Przepiórkowski A., Bańko M., Górski R., Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012
- Rybiński P., Zeidler K., *Leksykon retoryki prawniczej. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2010
- Rytel-Kuc D., *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Wrocław 1982
- Rzucidło-Grochowska I., *Uzasadnienie orzeczenia sądowego w świetle jednolitości orzecznictwa*, (w:) *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe*, Warszawa 2015
- Salmi-Tolonen T., *Persuasion in judicial argumentation: The Opinions of the Advocates General at the European Court of Justice*, (w:) H. Halmari, T. Virtanen (eds.), *Persuasion Across Genres: A linguistic approach*, 2005
- Saloni Z., Świdziński M., *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998
- Saloni Z., Woliński M., Wołosz R., Gruszczyński W., Skowrońska D., *Słownik gramatyczny języka polskiego*, <http://sgjp.pl/leksemy/#279561/należeć> (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Sąd Najwyższy, *Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Informacja o działalności Sądu Najwyższego w roku 2015*, Warszawa 2016
- Scott M., *WordSmith Tools version 7*, Stroud: Lexical Analysis Software, 2016
- Słownik języka polskiego SJP, należy*, <http://sjp.pl/nale%C5%BCy> (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Sprawozdanie o stanie ochrony języka polskiego za lata 2003–2004, http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=71 (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Strona projektu badawczego Eurolekt, <http://eurolekt.ils.uw.edu.pl> (dostęp: 30.06.2017 r.)
- Szczyrbak M., *Modal Adverbs of Certainty in EU Legal Discourse: A Parallel Corpus Approach*, (w:) K. Aijmer, D. Lewis (eds.), *Contrastive Analysis of Discourse-pragmatic Aspects of Linguistic Genres*, 2017
- Szczyrbak M., *The realization of concession in the discourse of judges – A genre perspective*, Kraków 2014
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1998
- Tutak K., *Leksykalne nieczasownikowe wykładniki modalności epistemicznej w autobiografiach*, Kraków 2003
- Vazquez-Orta I., *A genre-based view of judgments of appellate courts in the common law system*, (w:) *Legal Discourse Across Languages and Cultures*, Berno 2010
- Zieliński M., *Języki prawne i prawnicze*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków 1999
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002

EXPONENTS OF MODALITY IN JUDGMENTS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU AND THE SUPREME COURT OF THE REPUBLIC OF POLAND: A CORPUS-DRIVEN STUDY

Summary

The aim of this paper is to investigate the distribution of exponents of modality in the justifications of judgments passed by the Court of Justice of the European Union (CJEU) and judgments passed by the Supreme Court of the Republic of Poland (SN) in the post-accession period of 2011 to 2015. In particular, the paper aims to establish the degree of convergence between translated EU judgments and non-translated national judgments in terms of the employment of modality markers. The research material consists of a large corpus of Polish-language versions of 897 judgments passed by the Court of Justice (CJ), 384 judgments passed by the General Court (GC), a corpus of 2564 non-translated judgments delivered by the SN, and a reference corpus of contemporary Polish (NKJP). The quantitative data point to the high salience and divergent distribution of a number of various markers in both EU and national judgments, such as the value-laden modal verbs *należy* [(one) must/should] and *trzeba* [(one) should/must]. It is argued that the frequent use of markers of modality constitutes a generic feature, as it raises the perceived level of authoritativeness of judicial argumentation. The findings may contribute to raising awareness of language patterns which involve the expression of modal stance.

KEYWORDS

modality, judgments, corpus-driven study, Court of Justice of the EU, Polish Supreme Court

SŁOWA KLUCZOWE

modalność, wyroki, badanie korpusowe, Trybunał Sprawiedliwości UE, Sąd Najwyższy